

Kopecký, Milan

Unbekannte Briefe des Comenius und seiner Freunde 1641-1661

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. D, Řada literárněvědná. 1976-1977, vol. 25-26, iss. D23-24, pp. 208-210

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/108582>

Access Date: 29. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

dílo. V tomto smyslu vyzvedává teoretické práce A. Bělého, v nichž je již vyložena myšlenka o prioritě formy. Podobné koncepce nachází Mjasnikov v úvahách V. Brjusova o poezii. Formální škola byl blízký i futurismus; v raných teoretických pracích V. Majakovského jsou formulace blízké pozdější formální škole. Autor stati zastává názor, že formalisté, ačkoli nepochybně přispěli k rozpracování základních problémových okruhů poetiky, nemohli v rámci své metody najít správné řešení. Studie A. S. Mjasnikova o pramenech ruského formalismu je napsána přehledně i se znalostí materiálu a metodologie. Snad jen partie, v níž se autor snaží dokázat nepůvodnost formalistického termínu „ostranenijsje“, nepůsobí přesvědčivě. Nejde totiž o to, zda podobné teorie vznikaly již před Školovským (jistě by se našlo více osobností, nejen S. T. Coleridge a V. G. Bělinskij, kteří jsou zde uvedeni), ale o konstituování literárněvědného termínu. A v tom nepochybně náleží prioritě Viktoru Školovskému.

Nikoli nevýznamnou část sborníku tvoří publikace dopisů M. Gorkého A. L. Volynskému z let 1897–1898 a jednoho dopisu Lunačarskému (1907). Korespondence svědčí o dočasném nadšení Gorkého pro modernistické směry, manifestuje jeho zájem o německou idealistickou filozofii (Nietzsche) i o ruské modernisty (Merežkovskij, Gippiusová). Mnohé z dopisů také dokumentují tíživou ekonomickou situaci spisovatele. Korespondence je uvedena hodnotící statí B. A. Bjalika, který zasvěceně a s velkou erudiicí pojednává o vztahu Gorkého k modernismu v souvislosti s pozdějšími teoriemi bohohledačství. Souhlasíme s tím, že přechodná adorace modernismu v dopisech M. Gorkého byla v západní literární vědě neoprávněně zveličena. Na druhé straně je však nutné si uvědomit, že tato etapa v umělcově životě, byť byla přechodná, zanechala patrné stopy v poetice jeho děl z konce století.

Poslední studií sborníku je práce S. A. Neboľ'sina *Literaturno-estetičeskije koncepcii russkogo modernizma v ocenčkah sovremennogo buržuaznogo literaturovedenija Zapada* (str. 373–408). V úvodu autor konstatuje, že západní literární věda považuje ruský modernismus za jev světového významu. Přitom však západní badatelé poukazují na výraznou ruskost v jeho estetice a nedůslednost při dodržování abstraktních estetických požadavků. V části o symbolismu analyzuje autor zvláště knihu J. Westa *Russian Symbolism* (Londýn 1970), studii P. Poggioliho *Simbolismo russo e occidentale* (1961) a Studien zur Ästhetik und Poetik des russischen Symbolismus (Göttingen 1957) od J. Holthusen a. Spatřuje v nich snahu vtěsnat do rámce symbolismu celé dílo těch básníků, kteří jeho rámec překračovali. Podobnou tendenci vidí v západních studiích o ruském futurismu (D. Čiževskij, V. Markov, I. Ambrogio). Partie o formalismu je tu přičleněna poněkud neorganicky; problematika vztahů formalismu a západní literární vědy by si vyžádala zevrubnější pojednání s přesně vytyčenými okruhy.

Sborník *Literaturno-estetičeskije koncepcii v Rossii konca XIX – načala XX veka* je velmi pečlivě sestaven a doplněn jmenným rejstříkem. Obsahuje studie více i méně zdařilé; většina statí má však solidní úroveň. Za metodologicky nejprínosnější považujeme stať V. A. Keldyše o nových proudech v estetice kritického realismu, zvláště jeho tezi o kontaktech realismu a nerealistických směrů. Ruský fin de siècle je světovým jevem – sovětský sborník jej ukázal v nových souvislostech a z netradičních zorných úhlů.

Ivo Pospíšil

Unbekannte Briefe des Comenius und seiner Freunde 1641–1661. Hrsg. von Milada Blekastad. Kastellaun/Hunsrück 1976, str. 161.

Milada Blekastadová, autorka rozsáhlé monografie z r. 1969 *Comenius. Versuch eines Umrisses von Leben, Werk und Schicksal des Jan Amos Komenský*, vydala s textologickou pomocí dvou českých a dvou norských odborníků korespondenci, jejíž název však není v prvním slově zcela přesný. Dopisy totiž namnoze pocházejí z archívu Samuela Hartliba, z něhož čerpal jeho objevitel G. H. Turnbull v knize *Hartlib, Dury and Comenius* (1947), odkud byl badatelům znám aspoň obsah některých dopisů, a navíc několik dopisů bylo už – většinou fragmentárně – otištěno na přelomu 19. a našeho století Janem Kvačalou podle opisů jinde uložených. I přesto je přínos edice M. Blekastadové značný, a to ve výběru dopisů, v jejich transkripci i v poznámkovém aparátu k nim.

Výběr korespondence je dán rozmezím mezi lety 1641 až 1661, přičemž první mezník

je v životě a působení Komenského výraznější než druhý. Roku 1641 (v září) totiž přijel do Londýna se záměrem pracovat zde na reformě školství a na jednotném pojetí vzdělanosti, která by pak vedla k všestranné nápravě společnosti a k všeobecnému míru. I když Komenský musel po necelém roce přerušit svou práci pro nepokoje předcházející výbuch anglické revoluce a musel Anglii v červnu 1642 opustit, přece je „anglická fáze“ jeho činnosti velmi důležitá. Důkazem toho jsou spisy, které v té době napsal nebo na nich pracoval, jako *Janua rerum* sive *Totius pansophiae seminarium*, *Pansophiae Christianae liber III*, *Pansophica minora Londinensia*, fragment spisu *Janua rerum reserata*, *Pansophiae diatyposis* a konečně *Via lucis* (viz 14. svazek Díla Jana Amose Komenského z r. 1974). Druhý mezník v roce 1661 zvolila Blekastadová zřejmě ze dvou důvodů — tehdy slábnou vztahy Komenského (a jeho amsterodamských hostitelů de Geerů) ke Švédsku a řídne i jeho korespondence s těžce nemocným Hartlibem.

Do své edice nepojala Blekastadová pouze dopisy Komenského, i když v ní mají převahu. Jsou zařazeny především do její první části, obsahující 27 dopisů Komenského Hartlibovi, po jednom dopise Figulovi, Bealovi a Annesleyovi a konečně dopis z 13. května 1656, odeslaný z neznámého místa přátelům a přinášející první dosud známou zprávu Komenského o požáru Lešna dne 29. dubna 1656. — Ve druhé části knihy je otištěno sedm dopisů napsaných většinou zetěm Komenského Petrem Figulem. Dva z nich jsou Figulovy překlady českých dopisů Komenského (určených Bartholoměji Nigrinovi) do latiny zasláné švédskému kancléři Axelu Oxenstiernovi, další dva jsou vlastní dopisy Figulovy informující A. Oxenstierna o záležitostech a požadavcích českých exulantů, poté následují dva dopisy Komenského Hartlibovi (odeslané z Lešna, kdežto korespondence Hartlibovi zařazená do první části edice byla odesílána z Holandska a v jednom případě z Hamburku) a konečně obsahově hutný Figulův dopis tehdejšímu (v r. 1656) švédskému kancléři Eriku Oxenstiernovi. — Ve třetí části edice se nachází devět dopisů Johana Moriaena, soukromého učenice, který působil na několika místech, též v Amsterdamu jako chemik a patrně i jako lékař, a který se znal také s Komenským. Z jeho bohaté korespondence (dopisoval si např. i s Descartesem) je otištěn dopis Komenskému z r. 1641 a osm dopisů Hartlibovi z let 1641 až 1650. Z informací Hartlibovi o Komenském překvapí nejvíce sdělení z července 1650 o kontaktech Komenského s protireformačním filozofem a politikem, kapucínem Valerianem Magni; nebudou prý spolu jednat o věcech teologických (teologická polemika Komenského s V. Magni je známa), nýbrž budou prý „in philosophicis fleyßig und freundlich mit einander conferir“ (str. 144). Význam tohoto sdělení vystoupí, uvědomíme-li si některé souvislosti, např. že V. Magni byl odpůrcem jezuitské politiky, že se pochybovalo o jeho pravověrnosti (podle Moriaena prý zastával názor, že evangelici nejsou heretici, ale pouze schismatici), kterou měl — stejně jako své protijezuitské postoje — obhajovat před inkvizičním soudem v Římě (zemřel však na cestě do Říma v Salcburku), že jeho bratrovi patřila svého času Strážnice, místo dětství Komenského, a že tento kapucínův bratr byl viněn z diplomatických styků jak se Švédy, tak s Poláky. To vše vede k novým zamyšlením nad počátkem „maďarské fáze“ působení Komenského.

Dopisy zařazené do prvních dvou částí edice jsou latinské, listy Moriaenovy německé. Podstatné je v nich sdělení, nikoli forma, proto jsou svým mistry až zkratkovitým stylem vzdáleny ideálu starší epistolografie — epistolografie humanistické. Korespondence osvětluje z nových aspektů politickou a kulturní činnost Komenského. V oblasti politické dokazuje jeho neúnavnou práci proti habsburské koalici a v zájmu české emigrace. Pochopitelná tu byla jeho (a Figulova) orientace na Švédsko. Z tohoto hlediska jsou pozoruhodné zvláště dopisy Figulovy, editované podle originálů uložených ve švédském říšském archivu. Např. v dopise Eriku Oxenstiernovi, napsaném v Gdaňsku 8. května 1656, píše Figulův otevřeně o svízelné situaci exulantů a jmenovitě Komenského po požáru Lešna a po ústupu Švédů a o zklamání protestantů, mezi nimiž se prý šíří názor, že Švédové hledají „non religionem, sed regionem“ (str. 120). Vydaná korespondence zároveň svědčí o obrovské mravní síle Komenského, který pronásledován soukromými pohromami ve zmateném a válkami rozbouřeném světě pokračuje klidně a soustředěně v literární a vědecké činnosti, zejména v široce pojeté práci pansofické.

Recenzovaná kniha obohacuje naše poznání života, díla a doby Komenského. Je projevem značné aktivity zahraniční komeniologie, pěstované řadou badatelů a v mnoha institucích. K nim patří i bochumská „Comeniusforschungsstelle“ vedená Klausem

Schallerem, v jejíž publikační řadě edice vyšla jako svazek č. 7. Tyto a podobné publikace čerpají nezřídka z materiálu málo známého a nezapůjčovaného z místa uložení. To pro nás znamená nemalé heuristické potíže. Platí to mj. i pro hartlibiana v Sheffieldu, která skrývá mnoho neznámého, ale jsou zatím využívána především cizími badateli. A přitom vyřešení naléhavých heuristických úkolů je předpokladem pro vzornou kritickou edici Díla Jana Amose Komenského, rozvrženou do 57 svazků a v posledních letech téměř stagnující. Zde je nezbytné zrychlit tempo vydávání, především zmenšit časové mezery mezi jednotlivými svazky a zrychlit cestu od hotového rukopisu k vytištění svazku.

Osobou editorky se recenzovaná kniha začleňuje do norské komeniologie, která se vedle prací M. Blekastadové projevila pozoruhodně v roce 1972 spisem její kolegyně v slovansko-baltickém institutu na univerzitě v Oslo Siri Sverdrup Lundenové *The Trondheim Russian-German MS Vocabulary*, v němž Lundenová dokázala, že jedním z pramenů trondheimského slovníku byla Komenského *Janua linguarum reserata*. Zároveň se *Unbekannte Briefe des Comenius*... začleňují do norské slavistiky, z jejíž literárněvědné produkce posledních let připomenu aspoň Fastingovu německou knihu o Bělinském a monografii o E. Baratynském, kterou rusky napsal Geir Kjetsaa. Uvědomíme-li si, že kromě toho publikovali v nedávné době své slavistické knižní práce také norští filologové Arne Gallis, Alf Grannes (srov. i literárně-historicky důležitou knihu *Prostorennyje i dialektnyje elementy v jazyke russkoj komedii XVIII veka*), Terje Mathiassen, Per Restan a Chr. S. Stang, přijdeme k závěru o významném postavení norské slavistiky, pěstované na univerzitách v Oslo a v Bergenu a nyní také v Tromsø.

Milan Kopecký

Русская литература и ее зарубежные критики. Сборник статей. (Художественная литература, Москва 1974, 392 с.)

Když někteří západní literární kritikové a teoretikové začali od druhé poloviny 19. století mluvit o „záraku ruské literatury“, mysleli tím nejen mohutnost a uměleckou mnohotvárnost této největší slovanské literatury, ale také „neočekávanost“ jejího náhlého vzestupu. Tento pohled vyplýval především z neznalosti vývoje staré ruské literatury a z přesvědčení, že se ruská literatura „zrodila“ pod přímým vlivem literatur západních, především francouzské, a byla jen odleskem jejich uměleckých kvalit. Dnes se ruská literatura studuje, jak je všeobecně známo, ve stovkách institucí na celém světě. Sovětští badatelé sledují vývoj zahraniční rusistiky a hodnotí ji v rozsáhlých přehledech. Tuto funkci má také recenzovaný sborník statí, který vyšel péčí Institutu světové literatury A. M. Gorkého. Cílem publikace je především zpracování obrovského materiálu ze šedesátých a počátku sedmdesátých let; některé statí však toto časové vymezení překračují. Pojmem „zarubežnyje kritiki“ myslí autoři sborníku hlavně západní literární vědce; o literárněvědné rusistice socialistických zemí se zmiňují jen okrajově. Jednotlivé statí sborníku obsahují marxistickou kritiku výkladů ruské literatury na Západě a ostrý odsudek zneužití těchto interpretací k propagandistickým cílům buržoazní ideologie. Autoři publikace přitom provádějí mezi západními badateli diferenciaci a oceňují jejich díla přínos.

Tento diferencovaný přístup se promítá do všech statí sovětského sborníku.

I. Belza ve studii *Puškinova cesta na Západ* (str. 9–34) zkoumá nejen postupně pronikání Puškinova díla do západoevropských zemí, ale zejména publikace, jejichž autoři zevrubně studují život a dílo ruského básníka. Není překvapením, že Belza začíná svůj výklad rusistikou románskou, v níž se Puškinovo tvorbě dostalo brzkého ocenění a která dodnes zaujímá ve studiu jeho díla, zejména básnického, vůdčí postavení v západní literární vědě. Na prvním místě autor rozsáhle komentuje monografii Henriho Troyata, původem Rusa, Pouchkine (Paris 1946). Základní tezí tohoto díla je přetvoření básníkovy života do uměleckých obrazů, respektive rozhodující vliv Puškinova života na jeho tvorbu. Belza se podrobně nezabývá nepřesnostmi a chybnými interpretacemi Troyatovými, nýbrž kritizuje spíše jeho metodologická východiska. Puškinovu lyriku chápe francouzský badatel jako bezprostřední odraz milostných zážitků básníka. Této koncepci je podřízena také periodizace Puškinova života a díla, která se více či méně shoduje s periodami jeho intimního života. Sovětský rusista rovněž polemizuje s tvrzením, že po Puškinovi se ruská literatura